

Таким чином, зміни статусу людини в старості, викликані, насамперед, припиненням або обмеженням трудової діяльності, трансформацією ціннісних орієнтирів самого способу життя і спілкування, виникненням різних труднощів як у соціально-побутовій, так і психологічній адаптації до нових умов. Точне і повне знання особливостей впливу соціально — психологічних і біологічних факторів на процес старіння особистості дозволить цілеспрямовано змінити умови, спосіб життя старих людей таким чином, щоб сприяти оптимальному функціонуванню особистості старої людини і стримувати вплив на процес її соціалізації.

Перспективою подальшого дослідження є розробка педагогічних умов соціалізації людей похилого віку в територіальній громаді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреевкова Н. В. Проблема социализации личности / Н. В. Андреевкова // Социальные исследования. — М., 1970. — Вып. 3. — С. 138.
2. Евсегнеев Р. А. Психиатрия для врача общей практики / Р. А. Евсегнеев. — Мн. : Беларусь, 2001. — 426 с.
3. Мардахаев А. В. Социальная педагогика : учебник / А. В. Мардахаев. — М. : Гардарики, 2005. — 269 с.
4. Мудрик А. В. Социальная педагогика : учеб. для студ. пед. вузов / А. В. Мудрик; под ред. В. А. Сластенина. — 5-е изд., доп. — М. : Издат. центр «Академия», 2005. — 200 с.
5. Пальчевский С. С. Социальная педагогика : навч посіб / С. С. Пальчевский. — К. : Кондор, 2005. — 560 с.
6. Сорокоумова Е. А. Возрастная психология. Краткий курс / Е. А. Сорокоумова. — СПб : Питер, 2008. — 208 с.
7. Шаронов В. В. Основы социальной антропологии / В. В. Шаронов. — СПб Лань, 1997. — 192 с.
8. Report of the United Nations Secretary-General «Major developments in the area of ageing since the Second World Assembly on Ageing», E/CN.5/2007/7 // <http://www.unis.unvienna.org/unis/pressrels/2007/unisinf>

Надійшла до редакції 7.09.2009 р.

УДК 37.013.42

А. П. АНІЩЕНКО

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ АКТИВІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЯК ФАКТОРА СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Викладено сутність розроблених автором педагогічних умов підвищення ефективності соціалізації старшокласників у територіальній громаді.

Ключові слова: педагогічні умови, соціалізація, старшокласники, територіальна громада.

Изложены цель, сущность, субъект, объект разработанных автором педагогических условий социализации старшеклассников в территориальной громаде.

Ключевые слова: педагогические условия, социализация, старшекласники, територіальна громада.

Anisbchenko A.P. Pedagogical conditions intensify territorial community as a factor in the socialization of high school students. This article presents the purpose and essence, subject, object designed by the author of pedagogical conditions of socialization of high school students in the territorial community.

Key words: educational environment, socialization, senior pupils, territorial communities.

Розвиток місцевого самоврядування в Україні пов'язаний з розбудовою громадянського суспільства, що зумовлює необхідність формування територіальної громади з розвинутими соціальними якостями. Школа є тим інститутом, що забезпечує керованість процесу соціалізації дітей та молоді. Саме школа готує старшокласників до дорослого життя. Старшокласники, яким виповнилося 16 років, разом з паспортом отримують реєстрацію за місцем проживання, тобто офіційно стають членами територіальної громади. Територіальна громада — це мешканці адміністративно-територіальної одиниці держави: села, селища, міста, які за Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» мають право здійснювати місцеве самоврядування, тобто самостійно вирішувати питання місцевого значення. А старшокласники являють особливу соціальну групу, представники якої перебувають між дитинством і дорослістю та поки що не визначили своїх соціальних ролей. Крім того, ускладнюють процес соціалізації старшокласників збільшення стихійних складових цього процесу, зростання некерованого інформаційного потоку, суспільство посилює вимоги до молодого покоління. Водночас, суб'єкти соціального виховання (соціальні педагоги, педагоги-організатори, педагоги школи, батьки, посадові особи місцевого самоврядування, представники органів самоорганізації населення) підпорядковані різним відомствам, що призводить до нескоординованості в забезпеченні процесу соціалізації старшокласників, відсутні технології їх соціального розвитку — усе це не забезпечує формування соціальних якостей, здатних перетворити старшокласників з об'єкта в суб'єкт соціалізації.

Проблеми соціалізації молодого покоління ґрунтовно досліджували О. Безпалько, Ю. Василькова, М. Галагузова, І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, Л. Міщик, Л. Мустаєва, А. Мудрик, В. Нікітін, А. Рижанова, С. Савченко, С. Харченко. Але проблеми соціалізації старшокласників у територіальній громаді не набули достатнього висвітлення в працях науковців.

Метою статті є викладення розроблених педагогічних умов, що підвищують ефективність соціалізації старшокласників у територіальній громаді в сучасних умовах.

Вивчення процесу соціалізації, уточнення її специфіки в умовах інформаційного суспільства, дослідження особистісно-суб'єктного контексту соціалізації старшокласників, визначення факторів цього процесу стали

достатнім науковим підґрунтям для визначення і розробки педагогічних умов соціалізації старшокласників у територіальній громаді. На відміну від об'єктивних факторів, які «... можна лише прогнозувати, умови (внутрішні і зовнішні) можна конструювати» [2, с. 63]. Отже, визначивши територіальну громаду як фактор соціалізації старшокласників, у процесі дослідження було розроблено відповідні педагогічні умови для підвищення ефективності виховного впливу цього фактора.

Під поняттям «педагогічні умови», котрі являють собою змістовну, різноаспектну дефініцію, що зумовлює скеровану педагогічну діяльність стосовно організації виховних процесів розвитку особистості та суспільства, в нашому дослідженні розуміємо цілеспрямовану соціально-педагогічну діяльність професіонала щодо підвищення ефективності факторів соціального середовища, з метою формування соціальних якостей особистості для успішного соціального розвитку та засвоєння соціального досвіду. Іншими словами, педагогічні умови забезпечують підвищення ефективності об'єктивних факторів соціалізації та гармонізацію керованого впливу на соціальний розвиток особистості, в результаті якого об'єкт соціалізації перетворюється в її суб'єкт.

Погоджуємось з переліком суб'єктів, визначених О. Безпалько: «...соціальні інститути, неурядові організації, фізичні особи, які беруть участь у соціальному вихованні, вирішенні певних соціальних завдань, забезпечуючи сприятливі умови для соціалізації особистості» [1, с.25], та акцентуємо, що до складу фізичних осіб, які беруть участь у соціальному вихованні, входить і соціальний педагог.

У процесі розробки педагогічних умов соціалізації старшокласників у територіальній громаді ми зважали на деякі положення.

1. Обмеженість та односторонність професійної підготовки соціальних педагогів, спрямованої на надання соціальних послуг у складних ситуаціях, з одного боку, та діяльність на посаді соціального педагога фахівця з іншою професійною підготовкою — з іншого, призводять до втрати основного змісту діяльності соціального педагога — забезпечення процесу ефективної соціалізації особистості завдяки гармонізації соціального виховання різних соціальних інституцій.

2. Неузгоджений вплив факторів середовища загальноосвітнього закладу та територіальної громади підсилює стихійність соціалізації, що негативно впливає на процес соціалізації старшокласників.

3. Недостатній соціальний досвід старшокласників, навчання в загальноосвітньому закладі, як, можливо, останньому освітньому інституті соціалізації, потребують формування сукупності соціальних якостей, які сприятимуть успішній подальшій їх соціалізації в територіальній громаді.

З урахуванням сучасного стану розвитку суспільства взагалі та місцевого самоврядування зокрема, що впливають на процеси соціалізації старшокласників, обмеженого соціального досвіду старшокласників для ефективної соціалізації в територіальній громаді, їх психовікових особливостей, неузгодженого впливу професіоналів соціального виховання (соціальних педагогів, педагогів-організаторів) територіальної громади, які

підпорядковані різним відомствам, ми розробили педагогічні умови, що зумовлюють соціально-педагогічну діяльність, спрямовану на активізацію позитивного впливу такого фактора соціалізації як територіальна громада.

Оскільки, на наш погляд, соціально-педагогічна діяльність на регіональному та місцевому рівнях, в першу чергу, має випереджуючу превентивну спрямованість, прогностичне формування соціальних якостей відповідно до вікових етапів розвитку має спрямовуватися на забезпечення умов позитивної соціалізації, що запобігає потраплянню особистості, зокрема старшокласників, у кризові стани. Результатом такої діяльності є соціальний саморозвиток особистості, здатної забезпечити розвиток суспільства, громади, держави. Соціально-педагогічну діяльність (постійні соціально-скоординовані виховні сприяння внутрішньому глибинному процесові соціального розвитку та соціального самовдосконалення) і соціально-педагогічну роботу (поверхові короткотривалі дії по задоволенню потреб або вирішенню кризових ситуацій) можна порівняти зі стратегією та тактикою розвитку старшокласників, де соціально-педагогічна діяльність забезпечує вирішення, насамперед, стратегічних завдань, а соціальна робота спрямована на вирішення, в основному, тактичних завдань.

Зважаючи на певні напрацювання в галузі визначення педагогічних умов соціалізації, орієнтуючись на результати проведеного аналізу наукових досліджень у галузі соціальної педагогіки нами визначено педагогічні умови соціалізації старшокласників у територіальній громаді.

Перша педагогічна умова пов'язана зі сприянням координації, співпраці та взаємодії соціальних педагогів, підпорядкованих різним відомствам у забезпеченні підвищення ефективності процесу соціалізації старшокласників.

Мета першої педагогічної умови — системне організаційно-методичне забезпечення діяльності соціальних педагогів територіальної громади через сприяння підвищенню компетенції, професіоналізму, кваліфікації, налагодження взаємодії соціальних педагогів територіальної громади, підпорядкованих різним відомствам.

Суб'єктом першої педагогічної умови є соціальний педагог — науковець-методист, який спрямовує свою діяльність на підвищення компетенції, професіоналізму, об'єднання, налагодження взаємодії, координацію діяльності соціальних педагогів, підпорядкованих різним відомствам територіальної громади щодо соціалізації старшокласників. Об'єктом діяльності соціального педагога науковця-методиста є соціальний педагог — практик, який працює у школі, центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, у клубі за місцем проживання, тобто в територіальній громаді, та потребує додаткової фахової підготовки, необхідної для забезпечення інтеграції та гармонізації виховних впливів усіх факторів процесу соціалізації старшокласників у територіальній громаді.

Результат діяльності соціального педагога науковця-методиста — перетворення соціальних педагогів-практиків з об'єкта (науковця-методиста) на суб'єкта діяльності зі старшокласниками, спрямоване на забезпечення підвищення ефективного процесу їх соціалізації в територіальній громаді.

Системне організаційно-методичне забезпечення діяльності соціальних педагогів територіальної громади сприяє координації, співпраці, взаємодії соціальних педагогів, забезпечує єдині методичні підходи до процесу соціалізації старшокласників у територіальній громаді.

Друга педагогічна умова пов'язана зі створенням відкритого соціально-виховного середовища «школа — територіальна громада», що мінімізує стихійну складову та перетворить процес соціалізації старшокласників у територіальній громаді на керованіший, а в школі — соціальніший (педагогізація територіальної громади та насичення педагогічного процесу в школі реальними впливами соціального середовища).

Поняття «соціальне середовище» означає суспільні відносини та соціальні умови життєдіяльності людини. Загальноосвітній заклад — середовище найближчого оточення для старшокласника. Ґрунтуємось на концепції, що «шкільне виховне середовище» є сполучною ланкою всіх оточуючих особистість виховних середовищ, якій притаманні організованість, цілеспрямованість та керованість. У школі представлені всі механізми соціалізації: традиційний — усвідомлення людських норм, еталонів поведінки, поглядів, стереотипів; інституціональний — взаємодія особистості з різними інституціями суспільства; стилізований — вплив субкультури; міжособистісний — взаємодія особистості з іншими. Але школа є певною мірою закритим педагогічним середовищем, що повільно реалізує зміни інформаційного та демократизаційного процесів в Україні.

Метою створення відкритого соціально-виховного середовища «школа-територіальна громада» є мінімізація стихійних складових та перетворення процесу соціалізації старшокласників у територіальній громаді на керованіший, а в школі — соціальніший, через формування соціально-педагогічного середовища школи та педагогізації територіальної громади.

Відкрите соціально-виховне середовище «школа-територіальна громада» складається із соціально-педагогічного середовища загальноосвітнього закладу та педагогізованої територіальної громади. Така система постає механізмом соціалізації старшокласників як цілісна організаційна структура, що виховує особистість і формує умови ефективної соціалізації старшокласників у територіальній громаді ще в загальноосвітньому закладі.

Суб'єктом створення відкритого соціально-виховного середовища «школа-територіальна громада» є соціальний педагог, який пройшов підготовку на базі соціально-педагогічного науково-методичного центру. Об'єктами соціально-виховного середовища «школа-територіальна громада» є педагогічний колектив, батьки учнів, органи самоорганізації населення, посадові особи місцевого самоврядування.

Відкрите соціально-виховне середовище «школа — територіальна громада» формує школу як особливе соціальне середовище, в якому особистість старшокласника готується до входження в територіальну громаду, залучає органи самоорганізації населення до виховної роботи в школі, за місцем проживання, здійснює педагогічне орієнтування посадових осіб місцевого самоврядування. Результатом реалізації другої педагогічної

умови є перетворення її об'єктів (педагогічного колективу, батьків старшокласників, посадових осіб місцевого самоврядування, органів самоорганізації населення) на суб'єкти соціально-виховної діяльності територіальної громади.

Третя педагогічна умова пов'язана із соціальним загартуванням старшокласників: формування сукупності соціальних якостей (соціальна активність, соціальна відповідальність, толерантність) через реалізацію соціальних ініціатив у територіальній громаді.

Проектування третьої педагогічної умови соціалізації старшокласників у територіальній громаді ґрунтується на понятті «соціальне загартування». Науковці порівнюють соціальне загартування з акупунктурою — точковою технологією дотику до резонансних зон соціального досвіду особистості, яка дозволяє продуктивно реагувати на типові життєві складнощі в спілкуванні з оточуючим середовищем. Соціальне загартування орієнтоване на включення старшокласників у такі обставини, які передбачають майбутні життєві ситуації, де можливі різноманітні складнощі, негативні впливи тощо [3].

Концепція загартування передбачає збільшення стійкості, твердості, витримки особистості до стихійних складових соціального середовища завдяки використанню спеціальних вправ. Основне призначення соціального загартування — виховання особистості в такому режимі самостійності, при якому вона може, керуючись знаннями, власними можливостями, загальновизнаними нормами соціальної поведінки, власним досвідом, приймати рішення, адекватні соціальній ситуації [3, с. 240–241]. Необхідно зазначити, що після закінчення школи збільшується стихійна складова соціалізації, що потребує соціальної загартованості старшокласників. Успішність соціального загартування залежить від середовища школи, де відбувається соціальне дорослішання старшокласників. Таким чином, соціальне загартування сприяє формуванню більшої стійкості старшокласників до стихійних процесів дорослого життя, яка надає змогу не пасувати перед труднощами, гідно витримувати життєві негаразди, знаходити правильні рішення в складних ситуаціях, бути гідним членом територіальної громади, якого не можуть «зламати» будь-які випробування.

Мета третьої педагогічної умови підвищення ефективності соціалізації старшокласників у територіальній громаді — загартувати сформовану в школі сукупність соціальних якостей завдяки участі старшокласників у практичній життєдіяльності територіальної громади.

Суб'єктом третьої педагогічної умови є компетентний у процесах соціалізації педагогічний колектив школи, підготовлені батьки старшокласників, соціальний педагог школи та центру соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді, педагог-організатор клубу за місцем проживання, педагогічно зорієнтовані органи місцевого самоврядування та представники органів самоорганізації населення. Об'єкт третьої педагогічної умови — старшокласник загальноосвітнього закладу.

Таким чином, результат упровадження третьої педагогічної умови — безпосереднє залучення старшокласників до життєдіяльності територіальної

громади, до процесів самоврядування та самоорганізації, розвитку громадських організацій, усвідомлення і подолання труднощів, протиріч, що виникають у цих процесах. Отже, старшокласник з об'єкта перетворюється на суб'єкт соціалізації.

Проведена робота щодо розробки педагогічних умов соціалізації старшокласників у територіальній громаді дозволяє дійти узагальнюючих висновків.

Формування педагогічних умов соціалізації старшокласників у територіальній громаді спрямоване на «запуск» прогнозованого фактора, що сприяє процесові соціалізації територіальної громади.

Розроблені педагогічні умови соціалізації старшокласників у територіальній громаді взаємопов'язані між собою суттєво та процесуально. Соціальне загартування старшокласників неможливе без випереджаючого організаційно-методичного забезпечення діяльності соціального педагога, як основної об'єднуючої, координуючої ланки соціально-виховного середовища «школа-територіальна громада». Реалізація комплексу педагогічних умов починається саме з упровадження першої педагогічної умови, під час якого відбувається перетворення об'єктів на суб'єктів діяльності. Соціальний педагог — практик територіальної громади — постає об'єктом діяльності суб'єкта — соціального педагога — науковця — під час реалізації першої педагогічної умови. На суб'єкта діяльності він перетворюється в процесі реалізації другої педагогічної умови, де об'єктами є педагогічний колектив школи, батьки старшокласників, посадові особи місцевого самоврядування. Старшокласник — об'єкт у третій педагогічній умові, результатом упровадження якої стає перетворення його на суб'єкта діяльності в територіальній громаді.

Упровадження педагогічних умов здійснювалося в 7 загальноосвітніх школах Київського району Харкова, клубах за місцем проживання, центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, у Харківській державній академії культури, у виконавчому комітеті Київської районної ради, в Управлінні освіти Київського району Харкова, в управлінні у справах сім'ї та молоді Київського району Харкова.

Визначальною умовою є перша педагогічна умова — координація діяльності соціальних педагогів, підпорядкованих різним відомствам. Це зумовило підхід до реалізації експериментальної частини дослідження, особливою якого є те, що перша педагогічна умова обов'язкова при впровадженні ще двох педагогічних умов. Тобто перша педагогічна умова запроваджувалась у трьох групах. З цієї метою підібрані загальноосвітні школи, які розподілились на контрольні й експериментальні групи. Відповідно до завдань дослідження нами було виділено загальну вибірку сукупність у кількості 582 особи — учні 11-х класів загальноосвітніх шкіл I–III рівнів Харківської міської ради Харківської області. Сформовано чотири групи шкіл: група № 1, № 2, № 3, № 4.

Контрольна група в кількості 331 особи перебувала у звичайних умовах життєдіяльності, до яких не застосовувалися педагогічні умови соціалізації старшокласників у територіальній громаді, але була наявна діяльність

соціального педагога відповідно до посадових обов'язків. У фоновій групі (84 особи) посада соціального педагога була вакантною протягом усього періоду експерименту.

У експериментальних групах кількість складала 251 особа, загальна вибірка по контрольній групі — 331 особа. У першій групі перевірялося впровадження першої та другої педагогічних умов; у другій групі — першої та третьої педагогічних умов; у третій групі — усіх трьох педагогічних умов. Четверта група була фоновією, тобто тут не впроваджувалося жодної педагогічної умови соціалізації старшокласників у територіальній громаді.

Необхідно визнати, що досвід цього дослідження є корисним: для старшокласників, з огляду на важливість формування соціальних якостей, необхідних їм для успішної соціалізації в територіальній громаді; для соціальних педагогів — тому що ефективність їх діяльності пов'язана з наявністю взаємодії та співпраці з оточуючим середовищем; для педагогічного колективу загальноосвітнього закладу — тому що соціально-виховна система школи сприяє ефективній соціалізації випускників у соціумі; для батьків, оскільки вони самі та їх діти в процесі соціалізації в територіальній громаді набувають практичного досвіду життєдіяльності в суспільстві; для місцевого самоврядування — відбувається зростання чисельності територіальної громади зі сформованими соціальними якостями (соціальна активність, соціальна відповідальність, толерантність), що позитивно впливає на якість самої громади. Вирішальним у нашому дослідженні є залучення органів самоорганізації населення територіальної громади, посадових осіб та інституцій органів місцевого самоврядування до процесу соціалізації старшокласників.

Узагальнюючи все вищезазначене, необхідно наголосити, що значення соціального педагога в забезпеченні процесу ефективної соціалізації старшокласників у територіальній громаді є визначальним та потребує зростання їх кількості і різноманітних спеціалізацій для потреб територіальної громади, якщо метою суспільства є формування ефективної територіальної громади заради розвитку її мешканців.

Перспективою подальшого дослідження є соціально-педагогічне орієнтування соціальної політики на рівні держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпалько О. В. *Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в територіальній громаді: теоретико-методичні основи: монографія* / О. В. Безпалько. — К.: Наук. світ, 2006. — 363 с.
2. *Воспитательная деятельность педагога: учеб. пособ. для студентов высш. учеб. заведений* / [И. А. Колесникова, Н. М. Борытко, Д. С. Поляков, Н. А. Селиванова] ; под общ. ред. В. А. Сластенина, И. А. Колесниковой. — 3-е изд., стер. — М.: Академия, 2007. — 336 с. — (Профессионализм педагога).
3. Шакурова М. В. *Социальное воспитание в школе: учеб. пособие для студентов высших учеб. заведений* / М. В. Шакурова ; под ред. А. В. Мудрика. — М.: Академия, 2004. — 272 с.

Надійшла до редколегії 10.09.2009 р.